

morfologiju žanrov, ampak je treba raziskati njihove notranje strukturalne lastnosti razvojnega pomena. V ospredje stopajo zlasti naslednji pojavi:

motivacija in oblikovanje

oblikotvorne in formulativne prvine, nastajanje arhetipov

način sporočanja, oblikovanje estetske narave:

stilizacija (subjektivizacija) pripovedi,

oblike istenja — identifikacije

upoštevanje sprejemalca — kolektiva

metoda sporočanja na zgodbeni ravni:

s parabolično (zgodbeno metaforično) projekcijo

z neposrednim pripovedovanjem zgodbe ali o zgodbi

To so nekatere temeljne prvine, ki se uveljavljajo stopnjema v razvoju anonimnega besednega umetniškega oblikovanja in ki se pojavljajo v razvoju avtorske književnosti.

Pri celostni literarno pedagoški obravnavi percepcije se te prvine pojavljajo v dinamičnem medsebojnem razmerju. V bračevi percepciji literarnega dela nastopajo simultano in dejavno. Konkretno njihovo soodvisnost in vzajemno učinkovanje je mogoče spremljati na posameznih besedilih. Kolikor toliko spoznana in označena načela sem zajel v knjigi *Struktura i iskaz*. Pitanje književne percepcije (Nastavna biblioteka, Svjetlost Sarajevo) in jih uporabil v posameznih razčlembah anonimnih in avtorskih pripovednih del. Tega torej tu ne kaže sumarično ponavljati.

Pripominjam še, da so tule zapisane misli o razmerju raziskovalcev ljudske besedne umetnosti in njihovem vključevanju soodnosa z avtorsko književnostjo pa navzočnosti tipologije in poetike ljudske besedne umetnosti pri razčlenjevalcih avtorske književnosti nastale izključno iz vidika vprašanj percepcije. Študij in razvoj percepcije besedne umetnine ne vzdrži ločevanja anonimne in avtorske besedne umetnosti.

Josip Grbelja

METODOLOŠKI ASPEKTI U DONOSIMA IZMEDJU USMENE NARODNE I STARIJE PISANE KNJIŽEVNOSTI

(na primjerima hrvatske i srpske književnosti)

Svaki istraživač nadje se na raskršću od koga se računaju — put u nepoznato i put na kojem su prethodnici. Na onome nepoznatom putu i meni je "zasvijetlio" *rusticitet* u dosad neopisanoj veličini, impozantnosti, prezentabilnom spektaklu (bez prostote, nezgrapnosti i grubosti(1)), dok se na onome s prethodnicima *ukazalo* "brdo" crkvenih sabora, zapisa, statuta, brevijara, evandjelistara, apokrifa, misala, legendi, duhovnih, ljuvenih i razlike pjesama, prigovaranja i prepjevanja, igara, drama, pitalica, poslovice, epova i romana.

Odlučio sam, stoga, da i ova moja metodološka retrospekcija obuhvati jedno i drugo, da bude skromna dopuna tisućljetnoj *notifikaciji* i ostalim oblicima istraživačkih pregnuća i ganuća, da zrnice pridonesem onoj *tvoračkoj snazi* što je danas zovemo usmeno stvaralaštvo. Drugim riječima, tom dijelu velikog logosa pokušao sam pristupiti punim značenjem izraza reminiscencija i razasutnost, ne prešujući poznato, ne iskrivljujući, ne podilazeći, ne nagadjajući, ne hvaleći, a razloga za to je mnogo:

1) neosporno je da postoje "dva autonomna toka književnosti" (usmeni i pisani) "koja se u svom trajanju i nadopunjuju i ukrštaju, ali često i protivurječe", odnosno "različita vidjenja društvene stvarnosti i čovjekove sudbine"(2), a poznati su primjeri profanacije, plebsoizacije, purgarolizacije, paorizacije ili totalnog prešućivanja usmenog stvaralaštva, s jedne, te uznošenja, uzvisivanja, idoloizacije i parnasozacije sinodalno-franjevačko pavlinsko-isusovačko-vlastelinskih tvorevina i patvorina, s druge strane;

2) simplicističko-notifikacijski, filološki, historijski, metarski i slični pristupi književnim djelima, koji su dominirali do našega stoljeća, oslanjajući se često na resavsko-apologetski stil istraživanja, ostavili su ne samo praznine nego i netočnosti u dodirima i previranjima usmene i pisane literature;

3) komparativisti su, bar u starijoj hrvatskoj pisanoj književnosti, toliko otkrivali petrarkističko-ovidijevsko-vergilijevsko-tasovsko i ostale antičko-renesansne utjecaje i manire da su gotovo u svim primjerima ustvrdili da naši pišu "makaronskim jezikom", ne dostižući uzora, ili su u većine naših starijih stvaralaca s primorja vidjeli tuđe mirakule, lucidare, legende, dicionare, gramatike, pravno-ekonomska i filozofska djela, a u kajkavaca slab odsjaj austrijsko-njemačko-madžarskih literarnih zvijezda i kulturnih gnijezda;

4) ukazuje se potreba suvremenijeg vidjenja prošlih stvaralačkih poticaja i izričaja, njihova trajanja i značenja, te stimulaturnijeg odnosa prema istraživačima starije baštine, odnosno potpunijeg i kompleksnijeg izučavanja osebnog literarnog "mehanizma" (sustava) kojim će tvrdnje ili teorije o "jednostavnim osjećajima"(3) i o "minornoj poeziji"(4) (usmenoj) ostati neugodna epizoda, ili će ustuknuti pred očaravajuće bogatim senzibilitetom, svjevremenskom mudrošću i silabičko-tonskim vrijednostima narodnog književnog trajanja.

Mudrost je, samo, tko ima snage i podrške da počne ondje gdje nitko nije stao!

O postojanju "dva toka književnosti", njihovim isprepletenim sudbinama i još sakrivenim dušama mnogo je potvrda osobito u djelima znanih slavista i folklorista, ali i u prozi i poeziji vrhunskih pisaca(5), pa treba biti samo uporan i samosvojan, ali objektivan, u vrednovanju truda prethodnika.

U pisanoj književnosti zna se tko su oni, od prvih glagoljaša do romantičara, od D(o)brovita s "Bašćanske ploče" (oko 1100)(6) do Vuka S. Karadžića, a u usmenom stvaralaštvu kaže se da je to "nadareni narodni čovjek" koji je "svoju sudbinu povezivao sa sudbinom svoga naroda"(7).

Pa, kad je tako, razmišljam: ima li što dragocjenije, humanije i stvaralačkije od davanja (žrtvovanja) sebe onome s kim si (u ambijentalno-povijesnom značenju), od lirsko-epskih saopćenja (izričaja i poruka) što ih prihvaćaju svi, *identificirajući* se s autorom u trajanju desetak generacija, od saznanja da će Kate i Mare, Radmio i Ljubdrag, Janko i Marko iz tvoje pjesme biti spominjani petnaestak stoljeća poslije nego što ti je zapaljena posljednja svijeća?

I zar u ostalim logosima ima sličnih primjera identifikacija svih s "nadarenim pojedincem"?

Hoću reći, ako je i sada onih koji misle da je vrijednost u iznenadnom, (po)modnom bljesku, a ne u takvoj *podudarnosti sudionika povijesnog toka*, onda se dijalog pretvara u monolog, a poligovor (pluralizam izričaja, misli i interesa) ostaje po strani samovoljnih upornika, ali poput baklje, kao što je bilo u prošlosti.

A u prošlosti je bilo da su, na primjer, hvaljene zabrane glagoljice (u Rijeci 1444. i 1456, u Zadru 1460, u Krku 1481), iako je ona imala svoje "zlatno doba" još u 1483. godini (štampanje prvoga glagoljskog misala) i od nje se razvio "prvi narodni književni jezik Južnih Slavena"(8), a održala se do našega stoljeća.

Štoviše, i stoljeće prije toga obznanjena je "Šibenska molitva" (1345. godine), "najstariji spomenik hrvatskoga jezika napisan izvorno latinskim pismom", koja potvrđuje "prodor narodnog jezika u sve pore privatnog, političkog i crkvenog života u srednjem vijeku"(9).

I još više, u XIV stoljeću, usprkos zabranama, te postojanju latinskog jezika i glagoljice, u spomenike, isprave, statute i misale nezaustavljivo prodire narodni (čakavski) jezik, pa u "Misalu krbavskog kneza Novaka" (1368), što ga je pisao sam knez, imaju i slijedeći stihovi:

"I pomisli vsaki krstjanin:
da sa' svēt ništore ni,
ere gdo ga veće ljubi,
tâ ga brže zgubi"

Ne samo da iste ili slične stihove (misli) susrećemo u mnogim narodnim pjesmama i u djelima dubrovačkih leutaša (trubadura), da su im isti i jezični oblici (najde, vsaki, dila...), nego i da je *književna interakcija drevnija* od datuma što se prepisuje iz knjige u knjigu.

U to doba (XIV i XV stoljeće) mnogo je i moralno-didaktičkih djela *crkvenoslavenskog izvora*, legendi i pjesama što su ih pisali "začinjavci" u dvostruko rimovanom dvanaesteru(10), a ipak dominira isticanje utjecaja djela iz latinskog i talijanskog izvora, kao da se najmerno *prešućuju* oni koji su svoju sudbinu dijelili s narodom. Ta "narodna sudbina", vrlo značajna, utjecajna, često pokretačka, bilježena je samo kao *povijesnoknjiževna činjenica*, uzgredni "prosti" i "priprosti" poetski pratilac.

Humanist iz Šibenika Juraj Šižgorić (1420—1509), koji je u djelu "De situ Illyriae et civitati Sibenici" ("O položaju Ilirije i grada Šibenika"), u XVII poglavlju ("De Moribus"), pisao o pučkim (narodnim) običajima, poslovicama, naricaljkama, svadbenim i ljubavnim pjesmama, eklogama i pjesmama što ih pjevaju u kolu, a što je na latinski preveo uz pomoć Jakova (Ivana) Naplavića (Naupleo) i objavio 1487. godine, ostao je **manje poznat i priznat** od stotina zapisivača, plagijatora i kalendarista.

A kolika je vrijednost toga Šižgorićeva truda ističe i prof. dr. Tvrko Čubelić, iznoseći da je Šižgorić "među prvima u našim krajevima — dva decenija prije najvećeg evropskog paremiologa Erazma Rotterdamskog (15. st.)" govorio: "...poslovicama ilirskim služe se (Šibenčani), a koje mi nazivamo dicteria, i koje smo preveli na latinski jezik s Ivanom Naupljejem..."(12)

Ta se zbirka ("Dicteria Illyrica"), valjda po fantomskoj logici toga doba, **izbugila**: humanisti su u cjelini bili protiv upotrebe narodnog jezika.(13)

Slična je i sudbina narodne pjesme "Marina kruna", koju historici datiraju u XV stoljeće, koja se sačuvala u ulomcima brojnih varijanti, a postala je negdje u Hrvatskom primorju, jer je **izostavljena** iz mnogih knjiga.(14). Petračić ističe da je sličnu pjesmu o lijepoj Mari i njezinoj kruni čuo pjevati već P. Ritter-Vitezović (1652—1713), te da je preveo na latinski jezik.(15)

Josip Kekez, tragajući za bugaršticima i njihovim elementima u pisanoj književnosti, primijetio je da je dio II vrbničkog glagolskog misala iz 1462. godine "oblikovan prema usmenom predlošku" i da je riječ "o bugarščici; no mogla je to biti i tužbalica tipa naricaljke"(16), a to znači novu potvrdu o drevnosti **strujanja** usmene književnosti i **domaćim dodirima** (spominju se žene narikače).

Najuvjerljiviji i **kontinuirani** dokaz o interakciji (domaćoj) usmene i pisane književnosti jesu crkvena drama "Muka svete Margarite" (1500), sa sjevernodalmatinskog područja (zadarskog), i narodna pjesma "Zadarkinja Mare" ili "Pisan pastirice Mare". U "Muci svete Margarite" su i stihovi:

"Trava reste, cvate cvitak,
reste zdravje, dobar žitak.
Pasite se, ovce zdrave,
zelene je dosta trave.

Po travici toj zeleni
ja ću brati cvit rumeni,
ter ću sebi venac viti
dokle trava vas nasiti..."(17)

Onaj koji poznaje usmenu književnost lako će se prisjetiti sličnih stihova iz narodne pjesme s otoka Hvara "Zadarkinja Mare"(18), koju je Rinaldo Nališ (o njemu se ne zna ništa) zapisao u Sućurju i zajedno sa još 69 pjesama iz toga mjesta i Bogomolja (takodjer na Hvaru) predao Matici hrvatskoj (kao godina nastanka rukopisa zabilježena je 1885, a zbirka je štampana u prvoj knjizi "Hrvatskih narodnih pjesama" Matice hrvatske, Zagreb 1896). Ta pjesma počinje:

"Ovce pase Zadarkinja Mare
povrh Zadra, grada bijeloga
pa je svojim ovcam govorila:
— Pas'te s mirom, bile ovce moje,
s mirom pas'te, straha ne imajte,
ni od cara, ni od njeg'vih sluga!
Ja ću poći na moje livade,
lipu kitu cviča ubirati,
štano ću je Bogu darivati!"

Dr Franjo Fancev je usporedjivanjem "Muke svete Margarite" i "Zadarkinje Mare" došao do dragocjenih otkrića(19), a mi ovom prigodom ističemo samo da se *ne može omalovažiti ili opovrći kontinuitet* od 385 godina.

Spomenem li da i u tzv. južndalmatinskoj skupini crkvenih drama ima elemenata iz narodne pjesme (nepoznat autor, stih osmerac, dikcija...), da je srednjovjekovni začinjavac pjesmu "Pisam svetago Jurja" (XIV st) "obukao u ruho prvog pravog i još nedovoljno razvijenog književnog, ali gotovo posve narodnog jezika"(20), da stihove "Svit se konča i since jur zahodi/ pravda gine, ljubav stine, tma ishodi" (iz pjesme "Svit se konča", objavljene u "Starinama JAZU" 31, 1905) nalazimo i u narodnim pjesmama i u pjesmama dubrovačkih leutaša i trubadura, da je u pjesmi "Blagoslovi, Bože, Zadar" (iz 1416) iznesena "...svojevrsna građanska i staleška emotivna nota prema svom gradu i njegovu puku"(21), da se u to doba ističu idiličnost i vedrina, krajnja ekonomičnost u stvaranju poetskih slika, preokupacija svakodnevnim životom, pjesme prkosa (protiv onih koji jedno govore a drugo rade) i početak neobuzdane ljubavi, eto dokaza o razasutosti, interakciji tadašnjih književnosti, potvrde da je "sustav usmenoga stvaralaštva već davno bio izgradjen, pa je stoga ovo stvaralaštvo i moglo biti važan konstitutivni faktor pisanoj književnosti"(22), a ne uzgredna **priprosta činjenica**.

II

"Preskačući" prve štampare i prvotiske (inkunabule), a "ulazeći" u najnemirnije mletačko-habzburgovsko-tursko doba, u grčeve renesanse, crkvene obnove i prosvjetiteljstva, kad se u kronikama potencira narodna svijest i povijest (i ilirski naziv za Slavene), mislim da neću umanjiti izgradjenost sustava usmenog stvaralaštva i njegov dodir s pisanom književnosti. Napominjem, isto tako, da se u ovom odjeljku zadržavam na onim činjenicama koje će potvrditi **poetsko trajanje pisaca** koji su stvarali pod utjecajem narodne pjesme, bez obzira što su ih simplicističko-notifikacijski, filološki, historijski, metarski i slični pristupi književnom djelu — omalovažili ili prešuteli. Ukazat ću, dakle, da neke praznine i netočnosti.

O Džori Držiću (1461—1501), pripadniku dubrovačke građanske obitelji, svećeniku, doktoru prava, poznavaoću klasika, pjesniku koji je svakodnevno želio "nje lice/ jāk jelin prižedan kad želi vodice", koji je cijelog života tražio "k' mir", pisano je kao o jednom iz niza **petrarkista** i pjesnika koji su bili **pod utjecajem talijanske narodne poezije**, koji se nisu mogli osloboditi besciljnog lutanja, susreta s Amorum, razgovora u snu, okrutne i neharne gospoje. Drugi su isticali da on ne bi umio tako lijepo i vješto graditi stihove i tako okretno vladati narodnim jezikom da u njegovo vrijeme nije **cvala pučka ilirska pjesma**. Petračić je to konkretizirao:

"Utjecaj pučke lirike vidi se najbolje iz dvanaest Držićevih pjesama spjevanih 'na narodnu'. I stih je u njima isti kao u narodnim pjesmama, pa i izričaji kao 'rusa kosa', 'rusa glavica', 'soko sivoper', kao i to što se spominje rijeka 'Dunaj' očito odaje narodnu pjesmu"(23).

Dimitrije Vučenov i Radmilo Dimitrijević, pišući o renesansnoj književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji, istakli su: "Ukoliko je pjesnik bio bliži narodnoj poeziji, utoliko je njegov jezik bio bliži narodnom i utoliko je njegov pjesnički izraz bio prirodniiji, a nama danas razumljiviji"(24). Oni su učenicima petih razreda gimnazije, 1951. godine, predočili šest Džorinih pjesama ispjevanih "na narodnu", a kasniji istraživači utvrdili su da to i nisu Džorine pjesme, pa i to dokazuje koliko su ponekad **poetski dodiri bliski**, a neke autorizirane pjesme "tek što nisu narodne".(25)

Jedna od neospornih Džorinih pjesama, koja u nedostatku memoarske literature najbolje kazuje tko i o čemu pjeva, iznosi se kao primjer pjesničkog dopisivanja humanista ("Sladoje"), pa iz nje evo dvije potvrde o narodnoj osebnosti i bujnosti:

"Sladoje, po dilu pjesničve pjesniči

— — —
Kê s' složil jur pjesni, pošlji m' ih, moj Slado,
cić stare prijazni, molim te priřado.
— — —

Vidivši seljanku prilipšu ner vilu,
visoku i tanku, rumenu i bilu,
gdi gre s bogomöljê sve tiha stupäja,
uzcafti njom polje jak cvitjem od raja.
Ne mogu t' skazäti ni blizu lipos nje,
tijem volim mučäti neg rijeti od manje.
Ki godi nju vide, da je najstariji kmet,
sva mu svijes otide i pamet u zamët..."

Tko je pjesnikov prijatelj Sladoje iz Stona, inače šaljiv čovjek (pjesme je "složil kroz smihe"), a kome Džore hvali ljepotu seljanke? I što će dubrovačkom trubaduru Sladojeve pjesme ("Tol' ih neč' poslätü glavni mi č' bit krvnik...")? Zašto u takve, neprarkističke motive, u tako naglašen odnos prema selu i domaćem ugodjaju, nadanutom narodnim motivom (izlaz seljanke iz bogomolje), ne bi pristupili i etnolozi i folkloristi, a ne samo slavisti?

I u pastirskoj eklogi "Radmio i Ljubmir", zasad jedinoj poznatoj hrvatskoj pastoralnoj sceni iz XV stoljeća, etnolozi i folkloristi mogu otkriti bogatstvo narodnih običaja, instrumenata i pjesama:

"Gizdävih seljanka sade su sve hora, (= plesovi, kola)
ne svršiv još sankä rane ve' pri zore.
Tuj surle, tuj dipli hitro im uzsvire, (= diple)
a bubanj näjljpi uza nje udire.

A one t' bez vari u pjesnijeh dan traju (= s maramom)

Napokon, Džore je iza sebe ostavio brojne pjesme, sve na narodnom jeziku, a one su "išle od ruke do ruke i prepisivale se", (26) trajale do danas.

Njegov suvremenik i sugradjanin Šišmundo Menčetić (1457—1527), inače službenik, trgovac, knez, parničar, pjesnik tužnih i veselih, ali i nježnih pjesama, a najčešće nasrtljivac (1476. nožem je ranio mladu dojkiju koja ga nije htjela uslišati), inadžija i kavgadžija (tukao se s pučanima, pa i s tri brata Gundulića), mrzitelj knjige i razmetljivac u ljubavi, koji je zajedno sa sinovima umro u vrijeme kuge (1526—1528), istakao se po ugledanju na usmeno stvaralaštvo (leksik, deminutivi, jezične sintagme). A to je vrijeme ne samo humanističkog nezadovoljstva narodnim jezikom nego i "salonske" (usmene) kritike protiv takva "priprostog" pisanja:

Kažem li da je u njihovo vrijeme Ilija Crijević (1463—1520) bio "poeta laureatus" (pjevao je poslanice, ode i didaktičke pjesme u kojima je ustajao protiv ilirskog kričanja, a tražio da se svuda uvede latinski jezik), da su u to vrijeme stvarali humanist Lujo Crijević (1459—1527), inače pariški učenik, zatim Juraj Dragišić, koji se školovao u Engleskoj, Francuskoj i Italiji i pisao bogoslovna filozofska djela, te Jakov Bunić (1469—1534) koji je napisao epsku pjesmu u tri pjevanja i religiozni ep u četrnaest pjevanja, jedva da je potrebno napisati izraz — prolaznost!

Prolazio je na isti način (dok su drugi hvaljeni) i vrijeme nepoznatih pjesnika iz Zbornika Nikše Ranjine (nastao 1507. godine) jer su im pjesme prvi put štampane tek 363 godine poslije (V. Jagić: "Stari pisci hrvatski", knj. 2, Zagreb 1870), ali ni stoljeća nisu mogla zatrti i satrti pjesme "Leute moj mili", "Moj brajo, kolikrat", "Zaman će svaki trud", "Djevojka hodi po zeleni travi", "Djevojka je podranila", "Djevojka je ružu brala", "Lovac loveći", "Odljlam se..." i ostale, o kojima su Jagić, Rešetar, Kombol, R. Bogišić, M. Bošković-Stulli i drugi rekli da su "na narodnu" ili "pretežno narodne", usko povezane s narodnom lirikom iz cijele naše zemlje, a stilom, tonom i pojedinim motivima najbliže narodnim pjesmama iz bliže dobrovačke okolice(27).

I te pjesme su nadživjele one — hvaljene!

Slično se dogodilo i splitskoj grupi stvaralaca s kraja XV i početka XVI stoljeća, u kojoj je i Marko Marulić (1450—1524), jer je suvremena povijesnoknjiževna kritika, estetika i stilistika prihvatila ona njihova djela u kojima su pisali "po običaju naših začinjavac, i jošće po zakonu onih starih poet", kako je u "Juditi" (1501 godine, štampana je u Mlecima 1521) istakao Marko Marulić. Čak se može reći da su i od Marulićevih djela najpopularnija (poetski najbolja) ona u kojima je nastavio domaću tradiciju, u kojima su istinita priroda i čovjek: "Molitva suprotiva Turkom" i "Judita". Njegove realistične slike s primorja, rodoljubiva zabrinutost opis suvremene žene s obale, metafore koje popraćuju dramsku radnju, obraćanje čitaocu, iznistiiranje na istini, spominjanju težaka, pojedinih naroda ("Hrvati, Bošnjaci, / Grci ter Latini, Srbi ter Poljaci..."), uzvici i glagoli, dvanaesterci i glorifikacije puka — sve je to i u sustavu usmene narodne poezije.

O hvarskoj grupi toga doba, u kojoj su Hanibal Lucić (1485—1553), Petar Hektorović (1487—1572), Mikša Pelegrinović (o. 1500—1562) i još neki, pisano je gotovo sve, a ipak mislim da s folklorističkog aspekta Lucić i Pelegrinović zaslužuju više pažnje.

Hanibal Lucić je u svome izuzetno vrijednom kanconijeru od 22 naslova "Pisni ljuvenih", drame "Robinja", pjesme "U pohvalu grada Dubrovnika", nekoliko poslanica, dvije nadgrobnice te prijevodu Ovidijeve heroide o Parisu i Heleni dao lijepe primjere ne samo petrarkističko-trubadurske nego i naše narodne i pučke, varoške, začinjačke poezije. Marin Franičević čak ističe da "pjesma 'Od kola' i po intonaciji i po ritmičkoj inerciji podsjeća na bugarštice", da je narodna podloga i u pjesmi "Jur nijedna na svijt vila" ("Naivnost i jednostavnost i priprost a u isto vrijeme rafinirana raspjevanost iz koje ne samo leksičkom nego i slikom zrači narodna pjesma, a intonacijom i posebnom lirskom atmosferom gradska pučka popijevka, omogućuje ovoj pjesmi da traje i po onom što je bila i po onom što je postala i što sve više postaje danas"(28)), da svoj postanak "Robinja" zahvaljuje djelomično i narodnoj poeziji (ona je "svojom motivikom a jednim dijelom i izrazom izašla iz puka pa je puku bila i vraćena, te je kao adaptirana narodna pokladna igra življela preko tri stoljeća"(29) i da ima još takvih primjera.

Takvi primjeri si pjesma "U vrime kô čisto poznati nije moć" i "Isklad" iz "Robinje", zatim mnogobrojne usporedbe (u gospodje su "parsu bilji sniga i mlika", kad hoda "bi reć da tančas izvodi", obrvama i očima prodire u razum i čud "kako svitlost svića kroz bistar caklen sud"), epiteta, deminativi ("tužice", "suzice", "srdašca", "sunašca", "danci"), pa "strile", "vile" i ostali izrazi. Tko bi to analizirao, dobio bi potpurniji sud o Luciću kao folkloristu.

A tko bi pažljivije analizirao Pelegrinoviću "Jedjupku" (Mleci 1599), za koju se mislilo da je Andrije Čubranovića, otkrio bi ne samo galeriju žena i djevojaka iz plemićkih i građanskih slojeva nego i pravu riznicu narodnog liječenja biljem, zbjeg, stare običaje, brodare koji plove "na kraj svita", stihove koji su i danas popularni u spomenarima mladih ("Kušaj, kušaj, er tko kuša/ samo jednom ljubav ča je,/ reć će meda sladja da je/ i dražija nego duša), narodne zdravice ("Caftlo t', reslo i rodilo,/ i delila i imila,/ i gradila i novila,/ i naprid ti sve hodilo"), brojne anafore, epitete, misli o ljubavi starih i djevojaka, pa stihove iz kojih se vidi da i on čezne, vene, gasni, blijedi, sahne, gine, kopni i trpi, a koji se protežu sve do Tina Ujevića.

U svim tim pjesmama uočilo bi se da se u našim selima i gradovima ruši "stari patrijarhalni red, s time mijenjaju i specifični uvjeti za razvoj narodne epike"(30), da se u XVI stoljeću već nazire ono što zovemo mlada građanska klasa. Uočilo bi se i da gotovo ništa ne znamo o životu pisaca koji su crpli gradju iz naroda i prirode ili se u svom stvaranju ugledali na narodnu pjesmu.

Takav je, na primjer, i Petar Zoranić (Zadranin ili Ninjanin), notar i egzaminator javnih spisa te pisac "Planina" (štampane su 1569). On nije samo u "Planinama", uz Grapkovu pjesmu (Kap. XIII), zabilježio narodno-pučku pjesmu "A ti, divojko šegljiva", uz Sladojevu pjesmu "Drazi mi goru projdoše", koja je također narodno-pučka, nego i "mnogo pastirska petja i pripovisti od pritvora junakov i divojak u dube, cvite, vrulje i vode iz deželj naših", priznajući da je pod dojmom "mnozih skrbljivih pečalah" (zabrinut) i da je "jezik kim općimo pošpuren... latinskim". Takvoj folklorističkoj raznovrsnosti nije dovoljan pristup samo estetičara, nego i etnologa, muzikologa, koreografa i stillista.

Dvadeset jednu godinu poslije nego što je Zoranić posljednji put spomenut u sudskim arhivima, prvi put je spomenut njegov sugradjanin Juraj Baraković (1564), i to kao klerik u jednoj oporuci, u kojoj se spominje i jedna Margarita, a poslije toga i njegova je biografija prazna poput Zoranićeve i ostalih. A taj Baraković je pisac "Vile Slovinke" (1614), u kojoj je zabilježio ne samo bugaršticu o majci Margariti nego i dosad nenadmašan opis gradskih staleža u Zadru, što je s folklorističkog aspekta vrlo dragocjeno, a dosad je prešućivano.

Sve dosad spomenuto je, dakle, u "znaku trajnih i obostrano korisnih susreta dviju nacionalnih književnosti, bez kojeg procesa bismo danas zacijelo bili siromašniji i za krasotu bugarščice"(31), odnosno to je potvrda da je "naša usmena poezija jako povezana s našom pisanom poezijom već od svojih najranijih početaka"(32), a to upućuje na zaključak da treba ispuniti praznine, ispraviti netočnosti i drukčije cijeniti usmeno poetsko trajanje.

III

Bilo koju informaciju, pa i poetsku (lirsku ili epsku), može se raščlanjivati, secirati, dovoditi u vezu s ovim i onim, stavljati na emotivno-saznajne vage, ali se ne može **naturiti** onima kojima je namijenjena. To čini ona sama, uspostavljajući teško opisiv suodnos s "konzumentima". Stoga je i razumljivo što su naši komparativisti utrošili neizmerno mnogo vremena i bili vrlo borbeni u uvjeravanju da je sve što imamo — petrarkističko, tuđe, neoriginalno a što većina misli da smo imali svoj etički i estetski sustav, prvotno i temeljito razradjen u narodnom životu i narodnom stvaralaštvu.

Odakle, na primjer, u Vetranoviću (1483—1576) "Remeti" onoliko metafora, impresivnih lijepih slika o osamljenom čovjeku i strašnoj prirodi, onakvo bogatstvo jezika o moru? Odakle u njegovij pjesmi "Moja plavca" onako figurativno uspoređivanje pjesnika s brodom na pučini?

Iz kojeg je "utjecaja" ovo:

"Nit bješe poznalo govědo u te dni
ni jaram ni ralo ni lemiš gvozděni.
Na svijet ne bješe rodil se još nitkor
skovāti da umjěše motīku ni kosor,
ni gvozdja ostala, o višnji Bože moj,
koja su zadala težaku krvni znoj.
Niti se trpljaše po vas dan u brazdi,
ni lozje sadjāše kako se sad radi..."
(pjesma "AUREA AETAS")

Odgovor je dao prof. dr Rafo Bogišić u knjizi "Leut i trublja" ("Školska knjiga", Zagreb 1971) na 133. stranici: "Pojednost iz seljačkog života ukazuju da je Vetranović zaista selo dobro poznavao. U životu sela on pronalazi obrazac onih davnih i sretnih vremena. To vrijedi, dakako, za ono već nestalo selo pastirskih torova, obora i pojata, selo proplanaka, gorja i zagorja, selo 'pitomog voća punog divljači i žubora srijed sjene', a ne za 'današnje' selo u kojem težak s raznim 'gvozdjem' kopa i ore i proljeva 'krvni znoj'".

U sustavu usmene narodne poezije lako bismo pronašli i tursko napredovanje, neslogu kršćanskih vladara i stradanje onih "mira ki žele", što je Vetranović obradio u pjesmi "Pjesanca gospodi krstjanskoj", čiji je kraj:

"Vaj, što puk cvijelite ter sudom nepravijem
država dijelite oružjem krvāvijem?!..."

O kralji, a za toj ljuveno molim vas,
priklōni svak stijeg svoj i oružnu oholas;

Neka se radūju, neka se vesele
koji sad tugūju i mira kī žele".

I u njegovij "Pjesanci slavi carevoj" ima slika iz epske narodne pjesme ("sve ravne livāde šatōri pokriva./ Kad li se uputi, bijele se tumbani/ jak bijeli labūdi po ravnoj poljani./ A što su škuffije u zlatu potkane./ što li demiškīje srebrom okovane!"). Zar tu ne osjećamo "Hasanaginicu"?

I zar u pjesmi Nikole Nalješkovića (o. 1500—1587) "Stricu Augustinu" ne osjećamo utjecaj domaće sredine (kad je u Dubrovniku novac bio jači od prijateljskog i rodbinskog odnosa), a u pjesmi "U smrt jedne djevojčice — 17. marča 1565" stvaran i žalostan događaj poput mnogih događaja opisanih u deseteračkim narodnim pjesmama (o Mladenu i Rosandi iz Podaca, o Katici, Margiti, Luciji, Omeru i Ajki...)?

Vratimo li se Zoranićevim "Planinama", dijelu kad Slavgor tuguje zbog pustoši u planinama, pročitat ćemo ove stihove:

"nit ćeš čuti poječ dekile al pastiri
bugareč al gudeč al gdi nadmen sviri"

A u njima prepoznamo pjesnikovu naricaljku nad tužnim stanjem uvjetovanim turskim provalama.

U pjevanju pastira Grapka prepoznat ćemo pjesmu "Zadarkinja Mare" i "Muku svete Margarite":

"Pasite drobne travice,
moje primīle ovčice,
da vimenačca nadmete;
da vimenačca nadmete,
da vidra mlīka nal'jete
i sa mnom se obeselite..."

"Ova pjesma što je pjeva pastir Grapko lijep je primjer blagotvornog utjecaja narodne pjesme na hrvatsku renesansnu poeziju", ističe prof. dr. R. Bogišić, napominjući da refleks pripjeva (slično bugarštici) svakako treba dovesti u vezu s pjevnim zahtjevima pjesme (U zuk: "A ti divojko šegljiva").

Slavni Marin Držić (1508—1567) takodjer nije mogao odoljeti domaćem seljaku i njegovim izrazima "vidju", "u gojujak bubreg u loju", pa ga dovodi na dubrovačku scenu da preko njega istakne položaj građa: mir, pravdu i razbor ("Tirena"). U "Veneri i Adonu" seljanka Vlade govori o mladim sluškinjama u Dubrovniku (opširnije i u "Grižuli"), a sam Držić je čak nagovarao vojvodu Cosima Medicija da u Dubrovniku izvrši prevrat, "da sruši isključivu vlast aristokracije i uspostavi vladu u kojoj bi pored vlastele sudjelovali i pučani"(33).

Elementi sustava usmene narodne poezije prisutni su i u četiri pjesme "od kola" Dinka Ranjine (1536—1607): "O kamenu dragi" ("...tih Dunaju", "...moja rajska vilo"), "Iduć gorom u prošetu" (motiv djevojke koja je u planini našla ranjena momka i pomogla mu da ozdravi pa se pri tom i zaljubila, ali ljubav ne završava sretno), i druge. U njegovim pjesmama takodjer je stih "gasnu, čeznu, blidju, venu, kopnju i ginu vike..." ("O kamenu dragi"), što svjedoči da je poznavao i "Jedjupku", odnosno domaću tradiciju.

Tu tradiciju prepoznamo i u "Vazetju Sigeta grada" (Mleci 1584) Brne Karnarutića (o. 1520—1572), jer je Sulejmanov konj "strigastih ušiju", a turska vojska pod Sigetom izgleda ovako:

"I polje prekrīli u daleče taj mig,
čargami pobīli kako kad pade snig".

U Krnarutićevoj poemi "Smrt Pirama i Tižbe" (Mleci 1586) imamo ne samo "zlačanu tkanicu/ kū sama satkaše mišajuč svilicom", "bisernu krunicu", zlatnu motuzicu" (vrpcu za kose), "zrak sunčeni", divne onomatopeje (glasanje šumskih životinja iz naših krajeva), anafore, djevojku kojoj "u nidrih jabuke bihu joj nezrele" (kao da je iz njegova dinarskog, zadarskog kraja), nego Tižba "nariče u stilu i stihu ondašnjih ljubavnih kancenijera, ali i u intonaciji pučke naricaljke. Slušajući Tižbu kako uzalud zove svog 'slavića', svog 'sivog sokolića', svog 'plemenitog kneza i pitomog lavića', i dok joj je od tugo 'čarn napal ubrus na bil obraz', imamo osjećaj da slušamo ne samo ljubavni zov i čežnju izrečenu stilom narodne pjesme nego i jednu od onih tako dirljivih i jezivih tužbalica iz puka"(34).

A što tek da kažemo o pjesmi Dominka Zlatarića (1558—1613) koja ima naslov "U smrt Šimuna sina svoga provorodjenoga koji živje godište i dva mjeseca i petnaes dana! Umrije na tri setembra godište 1592." nego da je pravi — pučki naslov, koji se održao do danas u bugarštici i deseteračkim pjesmama sa sličnim motivom (smrt sina). U pjesmi je još jedna potvrda narodnog utjecaja:

"Pridragi sinko moj, ki razlōg ovo bi,
da oči ovakōj zatvōrim ja tebī,
na mojoj što smrtī od tebe prijat mnjah?"

Običaj je i posljednji znak pažnje bio da sin ocu na samrti zatvori oči!

Narodni običaj koledovanja nalazimo i u pjesmi Oracija Mažibradića (1565—1641) pod naslovom "Malahnu ovu stvar": "A sad koledana bud liskom maslīne:

mir, srića t' poslana s nebeske visine".

A običaj igranja kola i pjevanja pod stablom u pjesmi "Neki dan sjedeći prid brijestom u hladu":

"pjesni se pjevāju u zdravlje u tvoje,
i u kolo igrāju sve ove gospōje:
Miona, Jerīna pod tvoj brijes dohōde,
i Mara, Šeīna, ter kola izvōde,
i tebe skočāju želeč te dan i noć,

i svedj pogledaju kad im češ prije doć..."

Narodnu izreku Mažibradić je upotrijebio na početku svoje "Poslanice Valentinu Valoviću": "Gole kosti ni päs neće...", a zatim je o svome socijalnom statusu rekao:

"malu platu dočijem brojim,
kom se trijeba prihraniti..."

I dok na Mljetu mašta, meditira o siromaštvu i bogatstvu, dok leutom i lirom "ušika tuge", a vrijeme leti, opet se sjeća narodne izreke: "na rešeto svijet protresam".

Stijepo Djurdjević (1579—1632) sjetio se Derviša, da bi izvrgao ruglu idilične izjave i ljubavne "storije" svojih prethodnika i suvremenika, te opisao egzotičan svijet i "psihologiju priprostih" ljudi, "seljačke navike". Stvorio je jednu od najuspjelijih poema u starijoj hrvatskoj književnosti, a onaj koji želi izučavati turske (muslimanske) izraze, izreke i običaje naći će u "Dervišu" obilje podataka.

U poemi "Suze sina razmetnoga" Ivana Gundulića (1589—1638) mogu se naći narodne izreke ("smrt ne gleda ničije lice", "da nije histor vjekovito"), u "Osmanu" izreke ("Kolo od sreće uokoli"), sjedeljku starca Ljubdraga ("U tanac se svi hitaju, / svi začinj u slatke pjesni / i različke igre igrāju / u poköju i ljuvžni"), na kojoj se pastiri natječu i u učenju pjesama ("na uho šaptom ovi onomu"), skladnoj svirci dipala i pjevaju, a pastirice u pjevanju i pravljenju vijenaca, zatim kupanje Sokolice i njezinih dvanaest ratnica (donosno susret pejzaža i ženskog tijela), pučane ("klanjaju se i svi puci"), narod ("za mir iskat svi narodi"), brojne usporedbe i metafore, pa opet nove izraze ("s kim zamrkne, ne osvane", "ne poraste veće u travi"), kao da kolo sreće doista uokoli — **oko domaće tradicije**, a ne želja komparativista sklonih vidjenju jedino stranih utjecaja.

Te utjecaje ne treba potcjenjivati, jer mi nismo niti želimo biti izolirani, već ističemo da nema ni pjesnika ili proznog pisca koji se toliko izolirao kao što ga često prikazuju, a u to nas uvjeravaju njihova djela, u kojima su iz usmene poezije preuzeti čak i brojevi "tri", "sedam", "devet", zatim "cvetek prot betegu", "lilijum moj beli", "slatke vure", "drobni tiček", "gorice i trsje", pa i stih što ga već treći put(!) spominjemo "Ginem, sahnem, gasnem, blidim" u Ignjata Djurdjevića (1675—1737), odnosno u njegovoj pjesmi "Gospodji nadaleko", te Marunkovi jadi nakon što ga je Pavica odbila:

"o hrek glavom triš udari,
triš zahuka, triš zaječa..."

("Suze Marunkove")

Da je bilo drukčije, mnoge pisce i njihova djela ne bi spasio ni petrarkizam, ni barok, ni marinizam, ni rokoko ni moderna lirika: nestali bi zajedno s poetskom modom, ili bi ostali samo kao povijesnoknjiževna činjenica. U tom strujanju, dodirima, interakciji i prožimanju dva relativno autonomna književna toka treba, dakle, tražiti i poetske vrijednosti i poetsko trajanje, otkrivati davno izgradjeni sustav usmenog stvaralaštva, jer je ono moglo opstati i zračiti samo kao sustav.

LITERATURA

1. Prof. dr Tvrtko Čubelić: "Epske narodne pjesme", 6. izd., Zagreb 1970.
2. Prof. dr Tvrtko Čubelić: "Brige čovjekove i sudbine ljudske u lirskim narodnim pjesmama", Zagreb 1978.
3. Prof. dr Tvrtko Čubelić: "Usmene narodne poslovice, pitalice i zagonetke", Zagreb 1975.
4. Maja Bošković-Stulli: "Usmena književnost — izbor studija i ogleda", "Školska knjiga", Zagreb 1971.
5. Josip Kekez: "Bugarščice", "Čakavski sabor Split", Split 1978.
6. Josip Hamm: "Staroslavenska gramatika", "Školska knjiga", Zagreb 1958.
7. "Korablja začinjavca — antologija čakavske poezije", Rijeka 1969.
8. "Leut i trublja — antologija starije hrvatske poezije", sastavio dr Rafo Bogišić, "Školska knjiga", Zagreb 1971.
9. Petračić-Milerova "Hrvatska čitanka — za više razrede srednjih škola", 7. izd. 2. knjige, Zagreb 1939.
10. Olinko Delorko: "Narodne pjesme otoka Hvara", "Čakavski sabor Split", Split 1976.
11. D. Vučenov i R. Dimitrijević: "Čitanka — za V razred gimnazije", "Znanje", Beograd 1951.
12. "Hanibal Lucić — Petar Hektorović", "Pet stoljeća hrvatske književnosti", knj. 7, "Matica hrvatska" — "Zora", Zagreb 1968.
13. "Šibenski list", Šibenik, godište 1965.
14. Stjepan Antoljak: "Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj", "Matica hrvatska", Zagreb 1956.
15. Ivo Kasandrić: "Hvanski pučki ustanak", "Čakavski sabor Split" Split 1978.
16. Djela spominjanih pisaca, enciklopedije, leksikoni i rječnici.

BILJEŠKE

1 U rječnicama, leksikonima, enciklopedijama i sličnim knjigama, u periodičnim časopisima, u napisima kritičara književnih djela u dnevnim listovima i tjednim revijama još se izraze "puk", "pučki" tumači (shvaća) kao nešto prosto, grubo, fukaraški, jednostavno, iako se takva shvaćanja ne potvrđuju ni jednom ozbiljnijom činjenicom, niti za to postoje dokazi, jer se ti izrazi odavno povezuju uz kulturu, školstvo i intelektualni rad.

2 Prof. dr T. Čubelić: "Epske narodne pjesme", 6. izdanje, Zagreb 1970, str. 14, napis: "Cjelovitost i autonomnost usmene narodne književnosti"; isti autor: "Brige čovjekove i sudbine ljudske u lirskim narodnim pjesmama", Zagreb 1978, str. 7/8, napis: "O dva toka usmenog književnog stvaralaštva".

3 Benedetto Croce: "Poesia Popolare e Poesia d'Arte", Bari 1933, gdje kaže da bi "pučka poezija bila ona koja izražava 'jednostavne osjećaje u adekvatnim jednostavnim oblicima', bez obzira na to tko je stvara i na koji način; ona može pripadati i pisanoj literaturi" (vidjeti: "Usmena književnost — izbor studija i ogleda", priredila dr Maja Bošković-Stulli, "Školska knjiga", Zagreb 1971, napis "Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti", str. 41/42).

4 Sergio Baldi: "Studio sulla Poesia Popolare d'Inghilterra e di Scozia", Roma 1949, napis: "Sul Concetto di Poesia Popolare", str. 41—65 (vidjeti: M. B. Stulli, o. c. str. 42): predlaže za tu poeziju naziv "minorna poezija" u usporedbi s visokom poezijom, iako misli da među njima ne postoji "neka objektivna stvarna razlika, koja bi razdvajala ta dva oblika pjesničkog stvaranja".

5 Najpoznatiji stariji hrvatski pisci, romantičari, Krleža, Andrić, A. B. Šimić i drugi, pa Homer, Boccaccio, Goethe, Puškin, Tolstoj, F. G. Lorca i ostali.

6 Josip Kekez: "Bugaršćice — starinske narodne pjesme", "Čakavski sabor Split", Split 1978, napis: "Tragovi bugaršćice u pisanoj književnosti", gdje kaže da "prijedlog udvaja i jedan od najstarijih hrvatskih spomenika "Bašćanska ploča" (oko 1100), koja se u novije vrijeme znanstveno tretira ne samo kao značajan historijsko-kulturni spomenik, nego i kao tekst zasnovan na ritmičkom pulsiranju" (str. 44/45).

7 Prof. dr T. Čubelić: "Epske narodne pjesme", 6. izdanje, Zagreb 1970, str. 66/69, napis: "Suvremene koncepcije i zaključak".

8 Josip Hamm: "Staroslavenska gramatika", "Školska knjiga", Zagreb 1958, str. 196, govoreći o zlatnom dobu hrvatske glagoljske književnosti — u sjevernom dijelu čakavskog jezičnog područja.

9 Domagoj Livić: "Zaboravljene vrijednosti", "Šibenski list", Šibenik 1965, br. 644, str. 4. Naveo je da u samostanu Sv. Frane u Šibeniku ima 140 prvotisaka (inkunabula), a "nitko se temeljitije nije pozabavio tim blagom", iako su arhiv posjetili Kukuljević, Tkalčić, Rački, Smičiklas, Šišić, Bullić, Jelić i K. Stošić.

10 "Misal kneza Novaka", str. 269b, Nacionalna biblioteka u Beču, cod. slav. 8; izdao ga i zagrebački "Liber"; vidjeti i "Korablja začinjavca — antologija čakavske poezije", Rijeka 1969, str. 16.

11 "Leut i trublja — antologija starije hrvatske poezije — za učenike i studente", sastavio dr Rafo Bogišić "Školska knjiga", Zagreb 1971, napis: "Bilješka o začinjavcima": "Prve vijesti o postojanju pjesama na narodnom jeziku potječu iz 12. stoljeća, ali je puk već i prije imao pjesama... Najstariji sačuvani tekstovi hrvatskih začinjavca potječu iz 14. stoljeća" (str. 22/23).

12 Prof. dr T. Čubelić: "Usmene narodne poslovice, pitalice, zagonetke", "Liber", Zagreb 1975, napis: "Zanimanje za poslovice i prve vijesti o njima", str. 37.

13 Rafo Bogišić, o. c., u bilješki o Menčetićevoj pjesmi "Koji čitiš sej pjesni": "Može se osim toga pretpostaviti i mogućnost da se već u Menčetićevo vrijeme, usporedo s javljanjem poezije na narodnom jeziku, javila u Dubrovniku i kritika, dakako, ona usmena, javna, 'salonska'. U tu kritiku ne treba ubrojiti nezadovoljstvo humanista koji su bili uopće protiv upotrebe narodnog jezika" (str. 55).

14 Iz "Leuta i trublje", "Korablje začinjavca" i većine knjiga u kojima je izbor narodnih pjesama.

15 Petračić-Milerova "Hrvatska čitanka — za više razrede srednjih škola", 7. izdanje 2. knjige, str. 25: "Taj je prijevod najprije štampao A. B. Krčelić u svom djelu 'De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae prealiminales' (Zagreb 1770). Na hrvatski je preveo ovaj latinski prijevod Hugo Badalić, a štampao ga je Smičiklas u svojoj "Povijesti hrvatskoj" (I, Zagreb 1882, str. 265)".

16 Josip Kekez: "Bugaršćice", str. 49: "Na početku je didaskalija koja upućuje na to da se tekst ima pjevati umiljeno, tugaljivo, kao što to čine žene narikače:

'Potom vazmeta z žakna križ pokrven i stavša pred oltarem i vspojeta umiljeno kako žen plačivice...'

17 U "Korablji začinjavca", str. 28, piše: "Pisan pastirice Mare", "Šibensko prikazanje Života svete Margarite" (16. st.); navodi se da je objavio dr Franjo Fancev u "Nstavnom vjesniku" 33 (1924), str. 115—124.

18 Olinko Delorko: "Narodne pjesme otoka Hvara", "Čakavski sabor Split", Split 1976, str. 8. i 29, te pjesma br. 151 (str. 275).

19 dr Franjo Fancev: "Gradja za povijest hrvatske crkvene drame", 1, "Muka sveta Margarite, zadarsko prikazanje od g. 1500"; vidjeti: str. 11—38. "Gradje", knj. XI, Zagreb 1932; R. Bogišić: "Leut i trublja", str. 21: "Pisan pastirice Margarite".

20 R. Bogišić: "Leut i trublja", str. 9.

21 R. Bogišić: "Leut i trublja", str. 16: "Pohvale i blagoslovi (laude, molitve, aklamacije) bili su uobičajeni srednjovjekovni pjesnički oblici, posvećeni redovito uglednim osobama. Ovaj naš osmerački zadarski blagoslov zanimljiv je i instruktivan jer nas lijepo uvodi u vizije i domete našeg srednjovjekovnog gradjanina čije se misli kreću, to je i razumljivo, u smjeru njegovih religioznih, klasnih i komunalnih preokupacija". Pjesma je objavljena i u "Gradji za povijest hrvatske književnosti", 23, 1952.

22 Josip Kekez, o. c. str. 50.

23 Petračić-Milerova "Hrvatska čitanka...", str. 5.

24 Dimitrije Vučenov i Radmilo Dimitrijević: "Čitanka za V razred gimnazije", "Znanje", Beograd 1951, str. 80.

25 R. Bogišić, o. c. str. 83, u "Bilješki o Zborniku Nikše Ranjine"; T. Čubelić u citiranim djelima.

26 R. Bogišić, o. c. str. 53, u "Bilješki o Džori Držiću".

27 R. Bogišić, o. c. str. 83, u "Bilješki o Zborniku Nikše Ranjine".

28 "Hanibal Lucić-Petar Hektorović — Pet stoljeća hrvatske književnosti", knj. 7, "Matica hrvatska"—"Zora", Zagreb 1968, str. 14, priredio Marin Franičević.

29 "Hanibal Lucić-Petar Hektorović...", str. 21.

30 Prof. dr T. Čubelić: "Epske narodne pjesme", str. 85.

31 J. Kekez, o. c. str. 57.

32 O. Delorko, o. c. str. 51.

33 R. Bogišić, o. c. str. 180, u "Bilješki o Marinu Držiću".

34 R. Bogišić, o. c. str. 196/197, o Karnarutićevu spjevu "Smrt Pirama i Tižbe" (Mleci 1586).